

ИНОВАЦИИТЕ В ПОЛИТИЧЕСКИЯ ДНЕВЕН РЕД НА БЪЛГАРИЯ

Политики и инструменти за развитие на иновационния потенциал

ВЪВЕДЕНИЕ

Данните за последната година доказват, че въпреки разнообразните лимитиращи фактори България разполага с потенциал за положителни трансформации. Страната регистрира ръст на БВП от над 3%, чиято стойност подсказва очаквания за по-нататъшно устойчиво нарастване.

България се наложи като лидер на Балканите в класацията на Бостънската консултантска група за устойчиво икономическо развитие и благосъстояние въз основа на набор от икономически показатели (за доход, икономическа стабилност и заетост); инвестиции (в образование, здравеопазване и инфраструктура) и устойчиво развитие (социално включване и околна среда).

И въпреки че е трудно да се говори за устойчива тенденция на промяна, посочените примери са доказателство за съществуващ потенциал. Как ще се използва този потенциал, зависи от множество фактори.

ИНОВАЦИОНЕН ПОТЕНЦИАЛ – СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ

По-доброто представяне на европейските страни по показателите за иновационен потенциал в международните и европейските класации през последната година е придружено от скъсяване на разстоянието между европейската икономика, от една страна, и САЩ и Япония, от друга.

Като цяло всички държави регистрират противоречив напредък по множеството конкретни индикатори за подкрепяща иновациите среда, иновационна дейност и резултати на предприятията. Както сочат данните на водещите европейски иноватори обаче, техните позиции са основани на систематично провеждани балансирани усилия по целия набор от фактори, влияещи върху иновационното представяне. На това се дължи и фактът, че съставът на групата на водещите иноватори остава почти без промяна през целия период на изчисляване на иновационния индекс.

ОСНОВНИ ИЗВОДИ

Динамиката на факторите, влияещи върху иновационния потенциал на България през периода включва:

- **Инвестиции в НИРД** - делът на бизнес разходите за НИРД от БВП нараства с близо 272% за периода, докато делът на публичните разходи за НИРД от БВП възлиза на едва 0,27%;
- **Високотехнологичен сектор** - делът на заетите в знаниево интензивни сектори на икономиката нараства с над 13% за периода (въпреки това 26-о място в ЕС); делът на износа на средно- и високотехнологични продукти от износа на всички продукти нараства с над 28% за периода (въпреки това 27-о място в ЕС); делът на износа на знаниево интензивни услуги от износа на всички услуги нараства с над 24% за периода (въпреки това 25-о място в ЕС). Относително добрите позиции по отношение на дела на заетите в бързорастящи иновативни фирми са в съчетание с положителен ръст от над 11% за периода.
- **Интелектуална собственост** - значително нарастване спрямо базовата 2007 г. при търговските марки (2,25 пъти) и промишления дизайн (близо 7 пъти) в съчетание с позиции над средните за ЕС-28 и по двата показателя. За сметка на това 27-о място по брой на патентни заявки, без промяна спрямо базовата 2007 г.
- **Иновационна активност** - делът на МСП с организационни и маркетингови иновации нараства с 12% за периода (въпреки това 27-о място в ЕС). От друга страна делът на иновативните МСП е нисък (едва 11,6%) и продължава да намалява (с повече от 23% за периода); делът на МСП с процесни и продуктови иновации намалява с 24% за периода; делът на приходите от продажби, генерирани от създадени и успешно реализирани нови за фирмата и за пазара продукти драстично намалява с почти 60% и резултатът е 27-о място в ЕС-28.

Policy Brief

България на европейската и международната иновационна карта

Две са държавите в групата на скромните иноватори в последното издание на **Европейското иновационно табло 2019**¹ – България и Румъния. „Успокояващ“ факт е, че не сме на последно място преди всичко поради сериозното изоставане на Румъния. Всъщност предпоследното място в рамките на ЕС е най-високото постижение за страната ни за разлика от държави като Полша, Латвия и Литва, които успяха от скромни иноватори постепенно да намерят място в групата на умерените иноватори.

В **Доклада за глобална конкурентоспособност**² България е на 40-то място сред 138 държави, което е придвижване напред с 4 места спрямо предходната година. След нас в класацията остават още 6 страни членки на ЕС, в това число Гърция на 86-та позиция и Румъния на 62-ро място (заедно с Унгария, Словения, Словакия и Кипър).

Съгласно методологията на Световния икономически форум, България е с най-добри позиции по отношение на показателите за Технологична готовност, Макро-икономическа среда, ефективност и развитие на стоковете, трудовете и финансовите пазари, или като цяло се справя добре в рамките на втория субиндекс

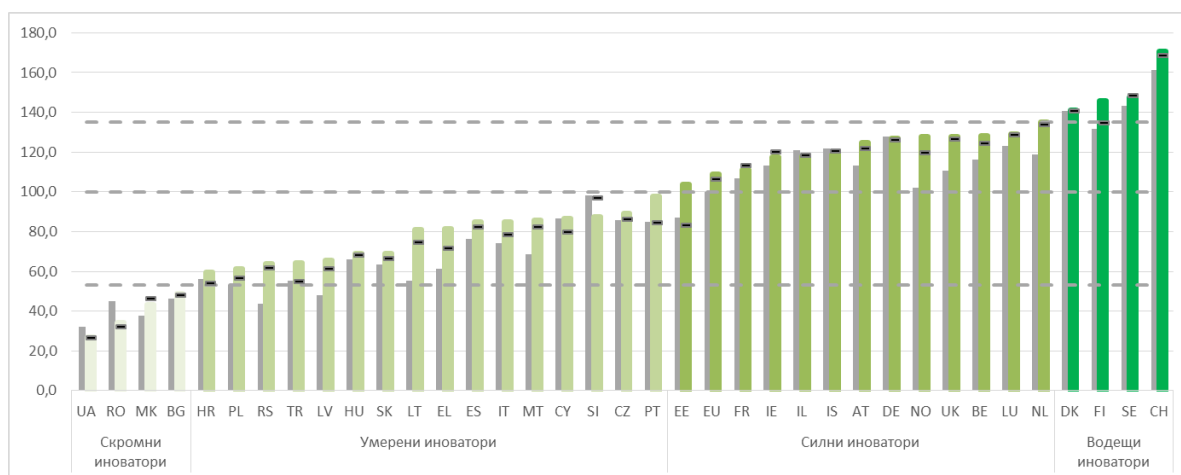
Фактори за ефективност на икономиката. Нещо, което не е в сила по отношение на третия субиндекс Иновационни фактори.

Като основна бариера е посочена факторът корупция, заедно със закрила на правата (включително върху интелектуална собственост), (не)зависимост на съдебната система, прозрачност на правителствените политики, бизнес разходи срещу престъпления и насилие, организирана престъпност. Проблематични остават някои бизнес практики (например делегиране на доверие) и обучение, ориентирано към съвременните потребности на бизнеса.

Най-ниска оценка страната ни получава по двата показателя за потенциал за задържане на таланти (125-то място, което ни нарежда на едно от последните места) **и потенциал за привличане на таланти** (110-то място).

България и Румъния остават единствените страни членки на ЕС в категорията Икономики, движени от ефективността. За разлика от 6 други държави в преход към икономики с растеж, основан на иновациите, и 20 от останалите страни членки на ЕС, които се намират в тази първа категория на индекса за глобална конкурентоспособност.

Фигура 1. Европейско иновационно табло, 2019

Източник: European Innovation Scoreboard, 2019.

¹ http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards_bg

² The Global Competitiveness Report, World Economic Forum.

Policy Brief

Леко придвижване напред с три места спрямо предходната година се констатира и в рамките на **Глобалния иновационен индекс 2019**³.

Прави впечатление, че най-напред в класациите за иновационен потенциал са най-богатите държави. Те имат възможност да инвестират в нови технологии и човешки ресурс. Но също така е вярно, че тази връзка е двустранна – тоест, изначалният избор „усилията да се концентрират върху дългосрочен фактор за растеж, какъвто са иновациите“ е основа за по-добро икономическо състояние и качество на живот.

Всъщност, в класацията на Глобалния иновационен индекс **България е на второ място след Китай от групата на държавите със среден към висок доход, които са най-напред в класацията**. На практика, всички 35 държави преди България в този индекс са представители на групата на държавите с високи доходи, с изключение на Китай (22-ро място). Още един положителен факт е, че **България е сред 17-те държави, които имат поне 10% по-добри показатели от другите страни със сходно развитие** и показатели за брутен вътрешен продукт.

Резултатите от подобни изследвания трябва внимателно да се интерпретират. Прави впечатление, че за последния петгодишен период стойностите, които България получава по отделните индекси, не търпят промяна, или промяната е несъществена. Например:

- в Доклада за глобална конкурентоспособност стойностите за България за всяка от последните пет години са 4,3 или 4,4;
- в Глобалния иновационен индекс резултатите за България са малко под или малко над 42 по съответната методология;
- Европейското иновационно табло (European Innovation Scoreboard) отчита постижения за България спрямо средните равнища в ЕС между 45 и 50, като промяната спрямо 2010 година е нулева.

По-предните позиции на България, разбира се, се дължат на някои подобрения по отделни индикатори. Но също така е вярно, че те се влияят и от структурни изменения в изследванията за всяка отделна година, каквито са промяната в броя на обхванатите в изследването държави, както и постиженията, които всяка отделна

държава регистрира. В този смисъл, изоставането на Румъния и Гърция през последните две години има силно влияние върху преместването на България напред в класацията, отколкото наличието на реално подобрене, постигнато от страната.

Инвестиции в наука и иновации

Продължава тенденцията на нарастване на разходите за НИРД както в абсолютен размер, така и като процент от БВП. Два са факторите, които допринасят за това:

- **устойчиво високо равнище на външните инвестиции в иновационни проекти**, в т.ч. европейско структурно финансиране, разпределяно директно чрез европейските рамкови програми за приложни изследвания и развитие, и индиректно чрез националните оперативни програми, както и преки чуждестранни инвестиции в изследователски проекти и филиали на чуждестранни компании, позиционирани на територията на страната; и
- **нарастване с над два пъти спрямо предходната година на средствата, които предприятията отделят за изследователска и развойна дейност**.

За шеста поредна година **намалява дялът на публичните разходи за НИРД**.

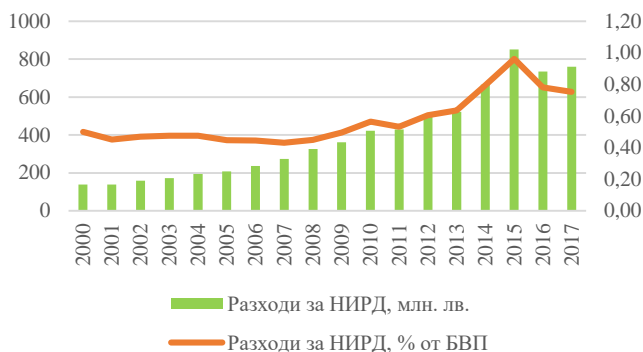
За поредна година нараства и броят на изследователите. Въпреки това страната е на едно от последните места в ЕС-28 по отношение на дела на изследователите в рамките на населението в трудоспособна възраст – едва 0,48 % при средно равнище за ЕС-28 от 1,12 %. Иновационните лидери на Европа разполагат със значително по-голям човешки ресурс (около и над 2 %), ангажиран с осъществяването на научни и приложни изследвания, резултатите от които на свой ред представляват солидна основа за по-нататъшно приложение в практиката под формата на продуктови или процесни иновации. На практика, след 2000 г. **държавният сектор е единственият, който непрекъснато намалява персонала си, зает с НИРД**.

Обезпокоителна тенденция е **неучастието на възрастното население в обучение през целия живот**. С двата си процента въввлечено в обучителни програми възрастно население България изглежда като джудже на фона не само на иновационните лидери (участие с над 30 %), но и на почти всички европейски страни.

³ The Global Innovation Index 2017. Innovation Feeding the World, TENTH EDITION, Cornell University, INSEAD, and the World Intellectual Property Organization, 2017.

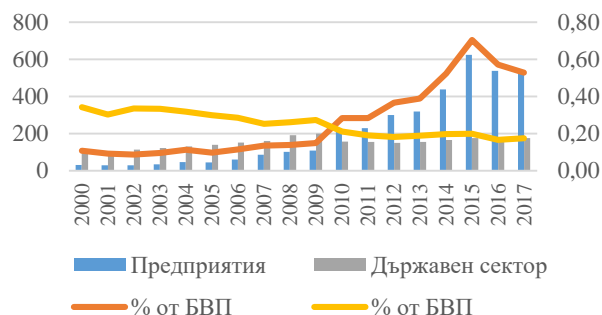
Policy Brief

Фигура 2. Разходи за НИРД в България, 2000 – 2017 г .

Източник: НСИ, 2019.

Фигура 3. Разходи за НИРД по източници на финансиране, Предприятия и Държавен сектор, хил. лв.

Източник: НСИ, 2019.

Предприемаческа екосистема

На европейско равнище България е с най-ниска предприемаческа активност, което нарежда страната в дъното и на световната класация. Относително силен движещ мотив за предприемаческа активност в България са необходимостта и субективната оценка за липсата на други алтернативи, което определя и ниския мотивационен индекс. Закономерно голяма част от бизнес начинанията са концентрирани в дейности, които не изискват специфични умения и компетенции и сериозни инвестиционни вложения – преди всичко търговия на едро и дребно, където имаме голяма преднина пред всички останали европейски държави и последно място в Европа.

При тези обстоятелства обяснимо е, че „най-предприемачески“ са ориентирани представителите на възрастовата група 35-44 години, които са опитали да се реализират на пазара на труда като наети лица, но по една или друга причина са останали без работа. За тях започването на малък бизнес е единствената алтернатива за осигуряване на заетост и доходи. На практика, при всички възрастови групи делът на предприемачите в страната е далеч под средното равнище за Европа и света.

Липсата на предприемаческа култура и недостатъчната готовност за започване на ново успешно бизнес начинание на входа на предприемаческата система в България закономерно водят до **ниски равнища на положително въздействие на предприемачеството върху икономическата и социалната система на страната:**

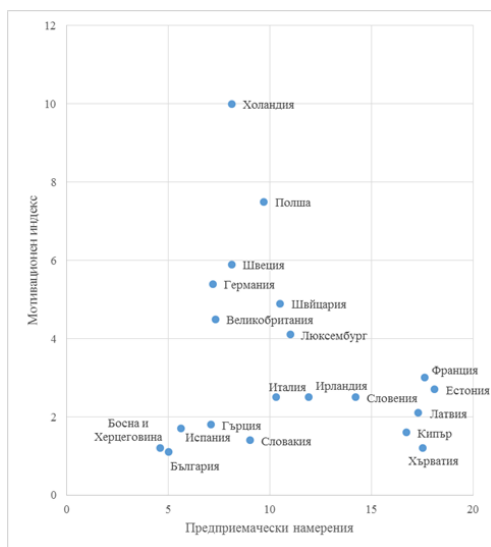
- ниски очаквания и липса на намерения за бъдещ растеж – от всички включени в изследването държави най-голям е процентът на предприемачите в България, които заявяват, че не очакват да разкрият работни места през следващите пет години (72,4% от анкетираните, 46% средно за Европа). Малко над 20% (при 33,3% в Европа) са посочили, че е възможно да създадат между 1 и 5 нови работни места за същия период и едва 7,3% (на фона на 20,7% средно в Европа) имат амбицията да наемат 6 и повече служители. За сравнение Македония почти изцяло следва средните европейски равнища, значително по-висока готовност за създаване на заетост демонстрират предприемачите в Румъния;

- изцяло в съответствие с предпочитанията към нискотехнологични сектори на икономиката, само 8,6% от предприемачите в България посочват, че техните продукти или услуги са нови за крайните потребители и в този смисъл са развили сравнителни конкурентни предимства, отличаващи ги от останалите представители на бизнеса – процент, който е в пъти по-нисък от всички останали европейски страни (59-о място в глобалната класация);

- ориентацията към международните пазари е тясно свързана със степента на иновативност на новите бизнес начинания. За България процентът на предприемачите, които посочват, че поне 25% от техните клиенти са представители на други държави, е 7,9 – резултат, който нарежда страната на 21-о място в Европа.

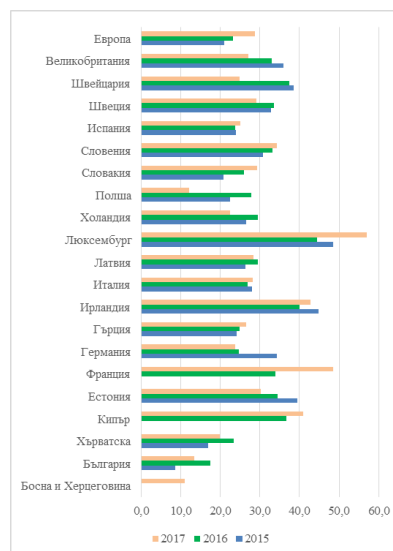
Policy Brief

Фигура 4. Предприемаческа активност на ранен етап, 2018 г., %

Източник: The 2019 Global Entrepreneurship Monitor (GEM).

Фигура 5. Равнище на иновативност на предприемаческата активност, 2018 г., %

Източник: The 2019 Global Entrepreneurship Monitor (GEM).

ПОЛИТИЧЕСКИЯТ ДНЕВЕН РЕД НА БЪЛГАРИЯ

Липсата на добре обоснована и целенасочено повежда на политика за развитие на образованието, науката, технологиите и иновациите, която да ангажира еднакво силно както публичния, така и частния сектор, води до ясно изразени диспропорции и флуктуации по отделните показатели, по които се следи напредъкът, което закономерно се свързва с незавидни позиции в сравнителния анализ на европейските страни. Въпреки забележителния ръст на годишна основа или за целия изследван период, който България регистрира по някои показатели, ниските стартови позиции не позволяват на страната да се отпусне от дъното на европейската класация.

Стратегическа рамка в подкрепа на иновациите

Оценката на националната иновационна политика на България трябва да изхожда от контекста, в който се развива иновационната система като цяло:

- установилите се практики на вземане на политически решения и прилагането им в практиката (в много случаи непрозрачно, при липса на обществено обсъждане и професионална експертиза, прибързано и в обслужване на определени интереси, съпроводено от

двоен стандарт при (не)прилагането на (уж) задължителни норми и разпоредби);

- състоянието на икономиката (липса на аналитичност и перспективност при избора на приоритети и цели, недостиг на финансов ресурс, некоректни отношения на институциите в качеството им на страна по договори с бизнеса, необосновано забавяне при разширяване обхвата на електронното правителство, податливост на системни рискове и кризи);

- външните и вътрешните ограничения за развитие на обществото (липса на перспективи за реализация и търсене на възможности зад граница, информационна асиметрия, примитивни условия при предоставяне на здравни и образователни услуги, толерантност спрямо корупционни практики, апатия).

В такива условия разпространението на социални иновации и развитието на предприемаческа и иновационна култура като фундамент на иновационния потенциал на фирмено и макроикономическо равнище граничат с определението „мисия невъзможна“ и поставят трудно преодолими ограничители пред ефективното управление на „изолирани“ области като наука, изследователска дейност и иновации.

Законодателната и стратегическата рамка, определящи развитието на иновациите в страната през последните 25

Policy Brief

години, може да се определи като семпла. Като се изключат:

- патентното законодателство, хармонизацията по отношение на което беше част от условията за пълноправното членство в ЕС;
- проектите на документи, невлезли в сила (Стратегии за развитие на високите технологии и на клъстерите, закон за иновациите);
- документите, реализирани като проектни резултати, останали неприпознати като ангажимент на държавната и регионалната администрация (Регионални иновационни стратегии по райони за планиране);
- документите, чието разработване ЕС поставя като задължително условие за усвояването на европейско финансиране чрез националните инструменти (ОП „Конкурентоспособност“ за програмен период 2007-2013, ОП „Иновации и конкурентоспособност“ и „Наука и образование за интелигентен растеж“ и Иновационната стратегия за интелигентна специализация за програмен период 2014-2020)

става ясно, че **националната политическа воля за развитие на науката, технологиите и иновациите за последния четвърт век се изчерпва с огнаничен брой документи.**

До момента реализацията на тези документи не беше подкрепена с ясен и устойчив финансов и административен ангажимент по години на тяхното действие, което постави изпълнението на заложените в тях мерки и инструменти в зависимост от конкретната финансова и политическа конюнктура.

Иновационната стратегия за интелигентна специализация и двете оперативни програми: „Иновации и конкурентоспособност“ и „Наука и образование за интелигентен растеж“, които действат до 2020 година, имат амбициозната цел да създадат една цялостна адекватна работеща рамка за насърчаване на изследователската дейност, технологичното развитие, иновациите и предприемачеството в страната за периода 2014-2020 г. Предпоставките за това са обещаващи:

- един приключил програмен период за България като пълноправен член на ЕС и възможност българските институции и държавната администрация да натрупат опит и да извлекат поуки за по-достъпно и по-ефективно усвояване на европейски и национален финансов ресурс;
- създаден общ механизъм от страна на двете ресорни министерства – на икономиката и на образованието и науката, за съгласуване на приоритети и цели и за прилагане на съвместни механизми за финансова подкрепа на проекти по всички етапи от иновационния жизнения цикъл;

Става ясно и за най-големите наивници, че членството на България в ЕС няма да промени ситуацията в страната автоматично и без усилие на местно ниво. Точно обратното, инерцията при negliжирането на науката и иновациите и вземането на решения за тяхното управление, продиктувани от основания, чужди на тяхната вътрешна логика, доведе до продължаващо абсолютно и относително изоставане на страната по показателите за иновационен капацитет и интензивност при внедряване на ново технологично знание в рамките на ЕС.

Фигура 6. Съвременна законодателна и стратегическа рамка на иновационната политика на България

Източник: Фондация „Приложни изследвания и комуникации“, 2019.

6Проектът „Ефективна и прозрачна политика за интелигентна специализация на България 2021-2027“ се осъществява с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Добро управление“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд

Policy Brief

Нещо повече, необходими са допълнителни усилия, за да се противостои на скритата дискриминация по отношение на новите страни членки, провеждана чрез европейските политики. Развитите европейски икономики отстояват позициите си на технологични и иновационни лидери, често чрез механизми, поставящи страни като България в още по-неизгодна позиция (например, в сериозен проблем се превръща създадената миграционна спирала, при която еднопосочно се изтегля научен и административен персонал в посока европейските изследователски звена и институции в резултат от двойния стандарт на заплащане на еднакво висококвалифицирания труд на специалистите в зависимост от различната им афилиация).

Отговорът на нарастващите предизвикателства се крие в инстинкта за самосъхранение – ако така наречените заинтересовани страни в България (администрация на централно и местно равнище, университетски и академични среди, неправителствен сектор, бизнес, отделни учени и изследователи) действително имат интерес да видят страната като равностоен партньор на развитите в икономическо и иновационно отношение икономики, трябва да имат и волята да наложат науката и иновациите като национален приоритет, да синхронизират междуинституционалните и междусекторните си цели, да прилагат ясни и прозрачни правила и принципи на управление на научната и иновационна система, да въведат механизми за наблюдение и контрол на постигнатите резултати, да разпространяват и насърчават добри практики.

Какво пропускаме

Инициативите на европейско равнище и практиките на развитите държави в областта на научната, технологичната и иновационната политика потвърждават необходимостта от устойчиво, ориентирано към иновациите поведение като единствен възможен подход за поддържането на висока конкурентоспособност.

Както сочат поредицата от международни индекси и класификации, характерна особеност на иновационните лидери е добре функциониращата иновационна екосистема, изградена върху основата на интензивни вътрешни взаимодействия, приоритетни инвестиции в човешки капитал и силно развита иновационна инфраструктура. Липсата на подобни фактори за растеж в останалите държави създава ясно изразена разделителна линия между иновационни лидери и

последователи – разграничение, което придобива все по-голям смисъл и заменя категориите „развити“ и „развиващи се“ държави.

Обратно на това, констатациите за България са за подобряване на иновационното представяне на страната, преди всичко в областта на инкременталните иновации, обаче при запазващ се лаг спрямо средните равнища за ЕС 28.

Въпреки амбициозната стратегическа рамка, приета за изпълнение през новия програмен период, съществуващите до момента проблеми и дисбаланси продължават да се задълбочават:

- Развитието на иновационния потенциал на българската икономика се случва в резултат от въздействието на външни фактори (европейско структурно финансиране, натиск за разработването на ориентираната към иновациите национална политическа рамка) и въпреки вътрешните бариери (неразбиране относно значението на иновациите, липса на целенасочени механизми за стимулиране на предприемаческата и иновационната култура, корупция). В този смисъл **България продължава да бъде „подизпълнител“ на решения, взети извън страната.**

- Поредицата от безнаказани злоупотреби с национален ресурс, предназначен за наука, продължава;

- Липса на цялостно виждане за приоритетите за развитие на националната икономика; от тук – наличие на писани политики „на парче“ в комбинация с провеждането на несистемни и неустойчиви мерки за тяхното прилагане. Резултатът – показателите за вложените ресурси в националната иновационна екосистема, както и показателите за резултатите от нейното функциониране силно варират всяка следваща година, и по този начин криволичейки пунктират лутането на бюрократичната машина в опитите си да заблуди европейската и националната общественост, че са налице промени в положителна посока.

ПРЕПОРЪКИ

В глобална перспектива иновациите се утвърждават като ключов фактор за дългосрочна конкурентоспособност и икономически растеж. В навечерието на четвъртата индустриална революция отворените иновации са определящи за постигането на по-висок иновационен потенциал. На преден план излизат: отворените икономики, вместо фокус върху националните иновационни системи; конвергенцията между технологични решения; акцентът върху регионалните

Policy Brief

иновационни системи и клъстери, което изисква и подобряване на измерителите на регионално равнище.

По отношение на България бизнесът става все по-отворен, придобива умения и капацитет да предлага нови неща, институциите развиват навици за създаване и провеждане на политики по прозрачен и по-малко бюрократичен начин. Основна пречка остава корупцията, липсата на доверие в правораздавателната система, което е базово условие за доверие както между бизнес партньорите, така и между фирмите и държавата. Това е и основната причина по голяма част от показателите за иновационен потенциал България да показва резултати, които са под нейните възможности и потенциал.

Препоръките за подобряване на националната политика в областта на иновациите включват:

- приемане на интегрирана национална стратегия с акцент върху взаимодействието „наука – образование – иновации“ с по-малко приоритети и концентрирано финансиране;
- обединяване на множеството разпокъсани държавни звена за изпълнение и финансиране на изследователската, развойната дейност и иновациите в Министерството на икономиката, Министерството на образованието и науката и Министерския съвет в единна административна структура по подобие на „Иновации Норвегия“;
- осигуряване на приоритетно съфинансиране с национален финансов ресурс на българските организации, успели да се наложат и да привлекат

средства от европейските рамкови програми за изследвания и иновации;

- въвеждане на минимум тригодишен хоризонт на планиране на националните средства за изследователска дейност и иновации и обвързване на държавното институционално финансиране с ясно заложен очаквания за резултати и продукти; прилагане на международно признати правила за провеждане на ежегодна оценка на научните резултати на изследователските организации с бюджетно финансиране;
- приоритетна реализация по прозрачен начин на проектите, финансирани по програмата „ДЖЕРЕМИ“ и „Технопарк София“ и разработване на допълнителни мерки за насърчаване на иновационната дейност на бизнеса във високотехнологични отрасли;
- приоритизиране на мерки за технологично и иновационно развитие в традиционните сектори като туризъм, текстил, строителство и селско стопанство;
- специален фокус върху мерки за иновационно развитие на нискотехнологични микро- и малки предприятия чрез използване на грантови схеми с по-висок интензитет на безвъзмездната помощ (до 80 %), но по-малки общи стойности на проектите (до 100 хил. лв. и до 300 хил. лв.);
- прилагане на мерки за подкрепа на иновационната култура като финансиране на проекти на ученици и студенти (до 5 хил. лв.) и на различни обществени прояви в подкрепа на иновациите като музеи, международни форуми и други.

Фондация „Приложни изследвания и комуникации“ (ФПИК) е основана през 1991 г. и притежава дългогодишен опит в областта на иновациите и новите технологии. ФПИК е реализирала множество проекти в областта на МСП, иновации, информационни технологии, форсайт и конкурентоспособност с редица международни и местни партньори, като Европейската комисия, Световната банка, ПРООН, ИАНМСП и др. Основната ѝ цел е да насърчава развитието на информационното общество и икономиката на знанието в България.

CONTACT ARC FUND

Applied Research and Communications Fund
5 Alexander Zhendov Str.
Sofia 1113
Bulgaria
office@arcfund.net
<https://www.arcfund.net>
+359 2 973 3000

